

Investigating the Effective Factors on the Physical Characteristics of Housing in Suburban Areas of Ilam City with an Emphasis on the Territorial Behavior of Residents

Mahvash Mirzabeygi¹, Sara Jalalian^{2*}, Omid dehdar³ & Kianoosh Zakerhaghighi⁴

1. Department of Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

2. Department of Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

3. Department of Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

4. Department of Urban Planning and Design, ST.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author: Email: sarajalalian@iauh.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 25 November 2025

Received in revised form: 15 July 2024

Accepted: 27 August 2024

Published online: 22 December 2025

Keywords:

Territory, Marginalization, Housing, Physical Indicators, Ilam

ABSTRACT

The expansion of marginalization and challenges such as the territoriality of residents in various cities, including the city of Ilam, has led to issues such as housing with specific physical characteristics. This research aims to identify and analyze the physical indicators of marginalized housing based on territorial behavior. Therefore, it is necessary to describe the relationship between the components shaping the territory in these areas and the housing pattern, while understanding the influential factors on the concept of territory in marginalized neighborhoods. Hence, this study falls under applied-fundamental research and is of an explanatory nature. The conceptual model of the research is based on theoretical studies and in-depth qualitative interviews conducted using the grounded theory method with residents of the marginalized neighborhoods of Banbor, Banbarz, and Sabzi Abad in the city of Ilam, and it continued until theoretical saturation was achieved. Then, based on a survey and quantitative measurement method, the weight and importance of the identified concepts were evaluated based on the opinions of 100 architecture and urban planning experts in the city of Ilam. An online questionnaire was prepared to assess the impact of the research findings. The findings from the qualitative section indicate that cultural and religious customs, personal territory preservation, economic concepts, communication and social trust, ownership feeling, security feeling, and personal privacy feeling are the most influential concepts on the behavior of territoriality among residents. Then qualitative results showed that the inability to afford housing in central areas of the city, the housing market, economic issues, and housing construction costs were considered the most frequent and significant factors in explaining the physical characteristics of housing in marginalized areas based on territorial behavior, according to the experts. Furthermore, principles of aesthetic interior space, order and law, enforcement of regulations, and the alignment of physical space with the needs and desires of residents had the lowest average rank and importance in the physical characteristics of housing based on territorial behavior.

Cite this article: Mirzabeygi, M., Jalalian, S., Dehdar, O. & Zakerhaghighi, K. (2025). Investigating the Effective Factors on the Physical Characteristics of Housing in Suburban Areas of Ilam City with an Emphasis on the Territorial Behavior of Residents. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 20(4), 89-104.

 <https://doi.org/10.71633/jshsp.2025.1032316>

© The Author(s)

Publisher: Islamic Azad University, Rasht Branch

Extend Abstract

Introduction

Urbanization process accompanied by rapid population growth in cities has led to the emergence of consequences such as informal settlements around cities and metropolises, developed outside the official development plan. Today, a significant number of residents in developing countries live in informal settlements. The excessive expansion of cities has led to various challenges in physical, social, economic, and environmental areas, especially in the housing sector. Iran is also one of the countries that seriously faces the phenomenon of marginalization. This requires comprehensive attention to these areas and the promotion of social development among residents. The expansion of marginalization in the city of Ilam

Methodology

This research is in the category of applied-basic research and is of an explanatory type. The conceptual model of the research is based on theoretical studies and in-depth qualitative interviews based on the grounded theory method. Semi-structured in-depth interviews were conducted with residents of the marginal neighborhoods of Banbor, Ban Barz, and Sabziabad in the city of Ilam and continued until theoretical saturation was reached. Then, quantitative studies were conducted based on the Delphi method and the questionnaire of experts. The results of the qualitative interviews and the content analysis of theoretical studies were used to develop the research questionnaire. The relationship between the physical characteristics of housing in informal settlements and the behavior of the pedestrian realm of residents was examined based on statistical tests using SPSS. The questionnaire

Results and Discussion

The findings of the qualitative section indicate that customs and cultural issues, personal space preservation, economic concepts, social communications and trust, ownership, security, and personal privacy are the most influential concepts on the behavior of the pedestrian realm of residents. The results of the quantitative section indicate that the inability to buy

Conclusion

By examining the correlation between the mentioned concepts, it can be concluded that perceptual concepts have the highest correlation with the physical pattern of marginal areas. The

and the surrounding areas of its residents has led to the formation of housing with special physical characteristics. What makes this research necessary is the existence of large masses of households in poor housing conditions, with a large segment of them living in inappropriate urban margins. This research aims to identify and analyze the physical indicators of marginal housing based on the behavior of the pedestrian realm. Therefore, it is necessary to describe the relationship between the components that shape the pedestrian realm in these areas and the housing pattern, in addition to recognizing the influential components on the concept of the pedestrian realm in marginal neighborhoods.

questions were designed based on a 5-point Likert scale. In the quantitative section, the opinions of experts were taken into account to measure the weight and importance of the factors under study. This is because, based on previous experiences, people living in these areas usually do not tend to respond to questionnaires, and the results obtained do not usually lead to desirable results. To measure the opinions of experts, an online questionnaire was designed and sent to architects, urban planners, and members of the professional community in the city of Ilam. The number of active people in the architectural and urban planning community in the city of Ilam is about 450, and 100 responses have been collected to measure the weight, importance, and impact of the research findings based on the opinions of these individuals.

affordable housing in the central areas of the city, the relationship between housing and economic issues, and housing construction costs have the highest frequency and importance from the perspective of experts in explaining the physical characteristics of housing in marginal areas based on the behavior of the pedestrian realm of residents.

results of the correlation measurement show that perceptual and physical concepts are the most significant factors in this two-way relationship, which means that perceptual concepts such as

privacy and security play an important role in shaping the physical pattern of housing in informal settlements. In addition, the findings indicate that culture, beliefs, and customs of the neighborhood people play an important role in determining the physical characteristics of housing. This is because culture defines the concept of privacy and gender issues, religious and cultural beliefs, and plays an important role in shaping the physical characteristics of housing based on the behavior of the pedestrian realm of residents.

Funding: This study was an excerpt taken from a doctoral dissertation in Architecture Development, which was conducted at the Islamic Azad University of Hamedan.

Authors' Contribution: Derived from a doctoral dissertation in Architectur Development, conducted at the Islamic Azad University of Hamedan, this study was supervised by Ms. Dr. Sara Jalalian and Mr. Dr. Omid Dejdar and was advised by Mr. Dr. Zakerhaghighi.

Conflict of Interest: With respect to the article, authors confirm they fully complied with rules on publication ethics, e.g., plagiarism, misbehavior, data copyright violation, and dual publication or submission, indicating no commercial benefits while receiving no payments for their work.

Acknowledgments: The authors express their appreciation to supervisor and advisor professors for their collaboration in the process of doing the study.

بررسی عوامل موثر بر ویژگی‌های کالبدی مسکن در مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام با تاکید بر رفتار قلمروپایی ساکنان

مهوش میرزاییگی^۱، سارا جلالیان^{۲*}، امید دژدار^۳ و کیانوش ذاکر حقیقی^۴

۱. گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۲. گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۳. گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۴. گروه شهرسازی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: Email: sarajalalian@iauh.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:

قلمرو پایی، حاشیه نشینی، مسکن،

شاخص‌های کالبدی، ایلام

گسترش حاشیه‌نشینی و چالش‌هایی همچون قلمروپایی ساکنان در شهرهای مختلف از جمله شهر ایلام موجب بروز معطلاتی مانند مسکن با ویژگی‌های خاص کالبدی گردیده است. آنچه این پژوهش را ضروری می‌نماید وجود توده‌های بزرگی از خانوارها در شرایط بدمسکنی است که قشر عظیمی از آن‌ها در حاشیه‌های نامناسب شهری زندگی می‌کنند. این پژوهش باهدف شناسایی و تحلیل شاخص‌های کالبدی مسکن حاشیه‌نشین بر مبنای رفتار قلمرو پایی انجام شده است، لذا ضمن شناخت مؤلفه‌های اثرگذار بر مفهوم قلمرو در محلات حاشیه‌نشین به توصیف چگونگی ارتباط بین مؤلفه‌های شکل دهنده قلمرو در این محلات و الگوی مسکن می‌پردازد. این پژوهش در زمره پژوهش‌های کاربردی-بنیادی و از نوع تبیینی می‌باشد. مدل مفهومی پژوهش بر مبنای مطالعات نظری و مصاحبه‌های کیفی عمیق بر اساس روش تئوری زمینه‌ای و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافته است. سپس بر مبنای روش پیمایش و سنجش کمی، وزن و اهمیت مفاهیم شناسایی شده، بر مبنای آرای ۱۰۰ نفر از متخصصین معماری و شهرسازی شهر ایلام ارزیابی شده است. پرسشنامه آنلاین تهیه شده، میزان اثرگذاری یافته‌های پژوهش سنجیده می‌شود. یافته‌های حاصل از بخش کیفی نشانگر آن است که آداب و رسوم، مباحث فرهنگی و اعتقادی شرایط علی، حفظ قلمرو شخصی، مفاهیم اقتصادی، ارتباطات و اعتماد اجتماعی عوامل مداخله‌گر و حس مالکیت، حس امنیت، حس حریمت شخصی مهم‌ترین مفاهیم اثرگذار بر رفتار قلمروپایی ساکنین می‌باشند. نتایج کمی نشان داد، عدم امکان خرید مقرون به صرفه در مناطق مرکزی شهر، ارتباط مسکن و مسائل اقتصادی و هزینه‌های ساخت مسکن بیشترین و اصول زیبایی‌شناسی فضای درونی خانه، نظم و قانون و اجرای قوانین و تناسب فضای کالبدی با نیازها و خواسته‌های ساکنان، کمترین میانگین رتبه و اهمیت را در ویژگی‌های کالبدی مسکن مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین داشته‌اند. ادراکی همچون حریمت، امنیت نقش مهمی در شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن در سکونتگاه‌های غیر رسمی ایفا می‌کنند و فرهنگ، باورها، آداب‌ورسوم مردم محله در تعیین ویژگی‌های کالبدی مسکن موثر است.

استناد: میرزاییگی، مهوش؛ جلالیان، سارا؛ دژدار، امید و ذاکر حقیقی، کیانوش. (۱۴۰۴). بررسی عوامل موثر بر ویژگی‌های کالبدی مسکن در مناطق حاشیه

نشین شهر ایلام با تاکید بر رفتار قلمروپایی ساکنان. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۲۰(۴)، ۸۹-۱۰۴.

 <https://doi.org/10.71633/jshsp.2025.1032316>

مقدمه

در دهه‌های اخیر، استفاده متفاوت فعالیت‌های انسان از مکان به‌عنوان یک عامل جدی در تغییر الگو و ساختار کالبدی شهرها مطرح گردیده است (حیدری و همکاران، ۱۴۰۱). افزایش سریع شهرنشینی، شهرها را با مشکلات متعدد و جدی از جمله ظهور محله‌های حاشیه‌نشین در اطراف شهرها مواجه کرده است (رضایی و کمانداری، ۱۳۹۳). انسان موجودی اجتماعی است و به سبب تعلق خاطر و مالکیتی که نسبت به فضا دارد با تحولاتی که در طول زمان در ساختار، محتوا و کالبد رخ داده است، سعی در تعیین حریم و قلمرو دارد، که این رفتار، رفتار قلمروپایی محسوب می‌شود (یگانه و همکاران، ۱۳۹۳). قلمروپایی یکی از ابعاد اجتماعی زندگی شهری است و چگونگی کنترل مردم بر فضاها از طریق رفتار قلمروپایی از مفاهیم اساسی است (Dubos, 1965). تعامل انسان با معماری و نحوه ارتباط و کنترل مردم بر فضای ساخته شده از طریق رفتار قلمروپایی از اساسی‌ترین مفاهیم در طراحی محیط است (لنگ، ۱۳۸۶: ۱۱۱). عواملی همچون تأمین خلوت، فضای شخصی و داشتن رفتار قلمروپایی به برطرف نمودن نیازهای دیگری چون هویت، انگیزش، امنیت، خودشکوفایی، عزت نفس، حس تعلق به مکان و رضایت از محل زندگی در انسان‌ها می‌انجامد (Hall, 1995; Goffman, 1963; Sommer, 1969; Altman & Chemers 1980, Dewata et al., 2023).

گسترش حاشیه‌نشینی در شهر ایلام باعث شکل‌گیری مسکن با ویژگی‌های کالبدی خاص گردیده است. مناطق حاشیه‌نشین به لحاظ ویژگی‌های کالبدی در وضعیت نامطلوبی قرار دارند و قلمروپایی ساکنان، باعث آشفتگی هر چه بیشتر شده است. تداوم حاشیه‌نشینی این محلات موجب تخریب‌ها و آلودگی‌های زیست‌محیطی بیشتری می‌شود. بنابراین مقاله حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تبیین الگوی کالبدی مناطق حاشیه‌نشین مبتنی بر رفتار قلمروپایی در شهر ایلام سعی دارد تا مقدمه‌ای باشد برای مدیران، برنامه‌ریزان شهری و هر آن کس که در ساخت شهر نقش دارد تا شهرها مطلوب و پاسخگو باشند.

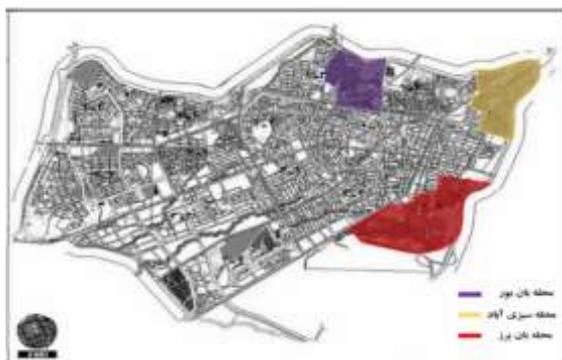
آزاده رضایی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی به قلمروپایی مسکن معاصر پرداختند. نتایج حاکی از آن است که به منظور خلوت‌گزینی در مسکن آپارتمانی معاصر از طریق قلمروپایی، از هر سه مؤلفه کالبدی، معنایی و فرهنگی-اجتماعی باید به صورت توامان بهره گرفته شود. خورسندی و همکاران (۱۳۹۸)، شاخص‌های منتخب شهر سمنان را با رویکرد کیفیت مسکن شهری از طریق روش ارزیابی چند معیاره به منظور استخراج شاخص‌های نهایی کیفیت مکان در محیط سیستم اطلاعات مکانی تلفیق نمودند. نتایج نشان داد تنها ۱۴ درصد مناطق مورد مطالعه از نظر کیفیت مسکن خیلی مناسب هستند. بهروز مستقیم (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان طراحی مجتمع مسکونی با رویکرد بر خلوت و قلمروپایی، به بررسی عوامل موثر در مطلوبیت مجموعه‌های مسکونی نظیر آسایش و آرامش، هویت، سرزندگی، دسترسی، نظم و امنیت پرداخت و با نگاه به الگوهای طراحی مجموعه‌های مسکونی در عصر حاضر و با توجه به مصادیق اجراشده در داخل و خارج کشور، به این نتیجه رسید که در طراحی و ساخت مجموعه‌های مسکونی، رعایت اصول و تأمین فضایی مناسب برای زندگی و پاسخ به نیازهای روان‌شناختی افراد، می‌تواند فضاهای جدید را به محیط‌های مسکونی مطلوب تبدیل کند. هوانگ و همکاران در پژوهشی به بررسی رفتار قلمروپایی در چین پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد که بلوک‌ها و محلات باز و دارای ورودی تفاوت معناداری در الگوی رفتارهای قلمروپایی با یکدیگر دارند (Huang, Mori, & Nomura, 2019).

مفهوم حاشیه‌نشینی معانی و اسامی گوناگونی برای خود دارد و اغلب، به مساکن فاقد خدمات و نیازهای اولیه انسانی اطلاق می‌شود (Gruber et al., 2005). حاشیه‌نشینان کسانی هستند که در شهر سکونت دارند ولی بنا به عواملی نتوانسته‌اند جذب نظام اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر شوند و از خدمات شهری بهره‌مند گردند (عابدینی درکوش، ۱۳۷۲). بخشی از حاشیه‌نشینان ساکنین همیشگی شهر می‌باشند که به علت فقر اقتصادی در واحدهای مسکونی غیرمتعارف، غیراستاندارد و سکونتگاه‌های غیر رسمی زندگی می‌کنند (لطفی و همکاران، ۱۳۸۹). حاشیه‌نشینی که خود تا حدودی ریشه در مهاجرت دارد، تحت تأثیر پارامترهایی چون فقر اقتصادی (نجفی و همکاران، ۱۳۹۹)، نوع شغل، تعارض فرهنگی، بیسوادی، هویت قومی، فرهنگی و فقدان کنترل است (Dwyer, 1970). حاشیه‌نشینی منجر به شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی در اطراف شهرها می‌شود. سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل اصل غیرقانونی بودنشان، دارای سرویس‌ها و خدمات شهری ناکافی و زیرساختی در سطح پایین و یا پایین‌تر از حد مناسب می‌باشد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵). بنابراین پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران صرفاً مسأله‌ای فیزیکی و کالبدی نبوده، بلکه بیشتر متأثر از مسائل ساختاری است که در اثر نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین عدم تعادل‌های منطقه‌ای و

مدل مفهومی تحقیق و شاخص‌های اثرگذار بر موضوع پژوهش شکل گرفت و در نهایت یافته‌های حاصل از مطالعات کمی بر مبنای پرسشنامه متخصصین ارائه می‌گردد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهر ایلام بعنوان مرکز استان در سال ۱۳۳۵ دارای جمعیت ۸۳۴۶ نفر بوده است و با میانگین رشد ۴٫۶ درصد به ۱۶۰۳۵۵ نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ شهر ایلام حدود ۱۷۲۲۱۶ هزار نفر جمعیت دارد (سلاورزی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰). از آنجا که قلمروپایی رفتار ساکنان پدیده‌ای است که به زمینه بستگی دارد و در بسترهای مختلف و شرایط زمانی مختلف می‌تواند متفاوت باشد، از این رو، به منظور شناخت رفتار ساکنین مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام، مبتنی بر مطالعات عمیق در منابع و اسناد شهر ایلام در زمینه نواحی حاشیه‌نشین، بررسی مقالات موجود در این زمینه، شناخت پژوهشگر و سنجش دیدگاه متخصصین سه منطقه حاشیه‌نشین شهر ایلام یعنی بانبور، بان برز و سبزی آباد جهت مطالعه مطابق شکل (۳) انتخاب شد و تبیین اثرگذاری ویژگی‌های کالبدی مسکن براساس رفتار قلمروپایی ساکنان انتخاب گردید.

شکل ۳. موقعیت محلات منتخب پژوهش

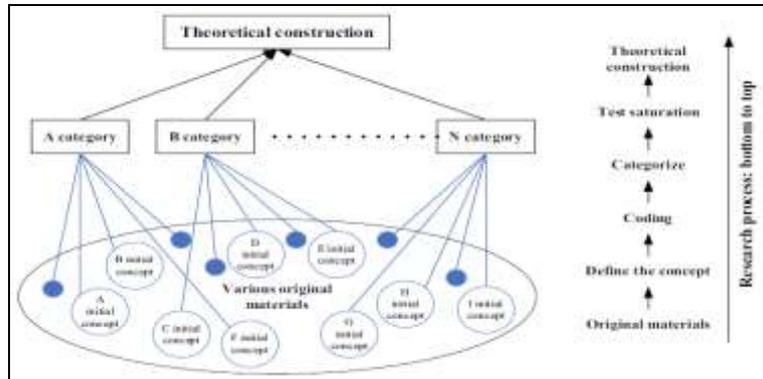
یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

با توجه به هدف تحقیق، گام نخست پژوهش، عمدتاً متمرکز بر جمع‌آوری داده‌های کیفی و شناخت مفاهیم اثرگذار بر رفتار قلمروپایی و تاثیر آن بر شکل‌گیری مولفه‌های کالبدی مسکن در مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام مبتنی بر روش تئوری زمینه‌ای و مصاحبه‌های عمیق بوده است تا بتوان به نظریه‌ای مینا در راستای شناسایی چستی و چرایی رفتار قلمروپایی و اثر آن بر شکل‌گیری و ارتقا کیفیت مولفه‌های کالبدی مسکن در مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام دست یافت. بنابراین مصاحبه‌ها در محلات حاشیه‌نشین منتخب انجام شده است و گروه سنی ۱۸+ سال و آشنا با محلات حاشیه‌نشین منتخب مدنظر بوده است. از آنجا که در روش تئوری زمینه‌ای نیاز به انتخاب تعداد دقیق نمونه که نشانگر ویژگی‌های جمعیت باشند، نمی‌باشند، تلاش شده است که توزیع برابری از افراد با گروه‌های سنی و جنسیتی مصاحبه شوند. پس از شناخت ویژگی‌های دموگرافیک افراد از آن‌ها سوال شد که چه ویژگی‌هایی از زمین یا محدوده برای انتخاب زمین اثرگذار بوده است؟ و تلاش شده است تا براساس گفتگو با ساکنان معیارهای اثرگذار بر رفتار قلمروپایی و اثرگذاری آن بر الگوی کالبدی مسکن واکاوی شود.

در این فرایند صاحب‌به‌صورت نیمه ساختاریافته انجام شده است و تلاش شده تا به صورت مصاحبه باز و عمیق با ساکنان این مناطق گفتگو شود. در ادامه یافته‌های حاصل از مصاحبه با ساکنان در محلات حاشیه‌نشین معرفی و تفسیر گردید و مدل نظری حاصل از تئوری زمینه‌ای و مصاحبه‌های عمیق در راستای شناسایی مفهوم قلمروپایی و اثرگذاری آن بر الگوی کالبدی مسکن محلات حاشیه‌نشین شهر ایلام تدوین گردید. سپس داده‌های استخراج شده از مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده و به‌صورت جمله به جمله مورد بازخوانی و بررسی قرار گرفته است. پس از بازخوانی متون، فرآیند کدگذاری در سه سطح انجام شده است. مفاهیم سطح اول بر اساس ویژگی‌ها، میزان ارتباط با یکدیگر و نحوه اثرگذاری بر مفهوم قلمروپایی و الگوی کالبدی مسکن دسته‌بندی گردید و

مفاهیم سطح دوم (مقولات فرعی) تولید شدند. سپس این مفاهیم مبتنی بر سطوح، کیفیت، بعد، حوزه اثرگذاری، مقیاس دسته‌بندی شده و مفاهیم سطح سوم یا مقولات را مطابق شکل (۴) شکل دادند.

شکل ۴. فرآیند آفرینش نظریه و سطوح مختلف کدگذاری در این پژوهش

در ادامه فرآیند کدگذاری مفاهیم اثرگذار بر تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام بر اساس رفتار قلمروپایی ساکنان مبتنی بر مصاحبه‌های عمیق براساس روش تئوری زمینه‌ای مطابق جدول (۳) کدگذاری می‌گردد.

جدول ۳. فرآیند کدگذاری مفهوم قلمروپایی اثرگذار بر ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام

مفاهیم سطح سوم (مقوله‌های اصلی) Selective coding	مفاهیم سطح دوم (مقوله‌ها) Axial coding	Open coding مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام
مقولات هسته‌ای	مقولات	شناسه‌ها/ مفاهیم
مفاهیم اجتماعی	فضاهای اشتراکی (فضاهای نیمه خصوصی)	<ul style="list-style-type: none"> - وجود فضاهای اشتراکی در مقیاس کوچه، خیابان، فضاهای خدماتی - مشارکت اجتماعی در مراسم ها و رویدادها در مقیاس محلی
مفاهیم اجتماعی	ارتباط با همسایگان	<ul style="list-style-type: none"> - کیفیت مطلوب ارتباطات اجتماعی - رضایتمندی از کیفیت ارتباط با همسایگان - اهمیت فضاهای سبز، فضاهای جمعی در ارتقا همبستگی ساکنین - اهمیت ارتقا امکانات رفاهی در راستای ارتقا ارتباطات محلی - ارتباط با همسایگان در انتخاب کوچه - ارتباط و گفتگو با همسایگان در پارک - قدم زدن با همسایگان در پیاده روها - ارتباط با همسایگان و گفتگو درب منزل (فضای نیمه خصوصی)
مفاهیم اجتماعی	ارتباط با شهروندان غیر ساکن در محله	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع افراد حاضر در محله - تعاملات اجتماعی و شبکه سازی - حقوق شهروندی برای همه شهروندان
مفاهیم اقتصادی	شعاع مالکیت	<ul style="list-style-type: none"> - احساس مالکیت - حوزه فضایی مالکیت
مفاهیم ادراکی	فضاهای خصوصی	- محریمیت
مرزهای کالبدی - ادراکی	شکل گیری مرز قلمروها	<ul style="list-style-type: none"> - درون منزل - شعاع ۱۰۰ متری منزل
قلمرو	قلمروهای جمعی (اشتراکی)	<ul style="list-style-type: none"> - کوچه - خیابان
مسائل اجتماعی	مفاهیم چالش برانگیز	<ul style="list-style-type: none"> - فضاهای نیمه خصوصی: درب منزل - فضاهای نیمه عمومی: کوچه، پیاده رو، پارک محله - فضاهای عمومی: محله - کل محله (بعلت آشنایی همه ساکنان با یکدیگر)
مسائل کالبدی - فضایی	فضای کالبدی	<ul style="list-style-type: none"> - چالش بر سر پارک خودرو - چالش در زمینه حضور افراد از سایر محلات برای پارک خودرو
فضای کالبدی	قلمرو خصوصی	<ul style="list-style-type: none"> - الگوی طراحی بنا - ابعاد درونی بنا
فضای کالبدی	فضای خصوصی و عمومی منزل	<ul style="list-style-type: none"> - قلمروهای شخصی - قلمروهای جمعی
مفاهیم فرهنگی	آداب و رسوم	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از سازندگان یکسان - مجاورت خانوادگی - آداب و رسوم و اعتقادات مذهبی و فرهنگی

یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشانگر آن است که مفاهیم اثرگذار بر کیفیت کالبدی محلات حاشیه‌نشین شهر ایلام و مقولات و مقولات هسته‌ای در سه مقیاس عمومی و نیمه عمومی؛ خصوصی و نیمه خصوصی و خصوصی و مسکونی قابل دسته‌بندی است.

واکاوی معیارهای اثرگذار بر مفهوم قلمروپایی در مقیاس فضاهای عمومی و نیمه عمومی

کیفیت ارتباط با همسایگان و فضاهای اشتراکی، شعاع مرزهای منزل مسکونی و حد مالکیت و قلمروهای شخصی در سطح محله از مهمترین معیارهای اثرگذار بر مفهوم قلمروپایی در مقیاس عمومی و نیمه عمومی در محلات هدف می‌باشند. در خصوص قلمروهای شخصی، عمده افراد مکان خاصی را به عنوان قلمرو شخصی خود در محله ندارند. گروهی از افراد نیز معتقدند که بعلاوه رابطه خویشاوندی ساکنان با یکدیگر، همه محله قلمرو شخصی آنان است. سایر قلمروهای شخصی افراد را می‌توان بصورت جدول (۴) طبقه بندی نمود:

جدول ۴. شاخص‌های موثر بر قلمروپایی در مقیاس عمومی و نیمه عمومی

کیفیت ارتباط با همسایگان و فضاهای اشتراکی	شعاع مرزهای منزل مسکونی و حد مالکیت	قلمروهای شخصی در سطح محله
سر کوچه، خیابان، مشارکت در برگزاری مجالس عروسی و عزا و نیز فضاهای خدماتی مشترک همچون سوپرمارکت و نانوايي	شعاع ۱۰۰ متری خانه، زمین جلوی خانه به مثابه حیاط شخصی (حفظ حریم خصوصی)	فضاهای نیمه خصوصی (درب منزل)
	محدوده دیوارهای منزل (حد مالکیت)	فضاهای نیمه عمومی (کوچه، پیاده رو، پارک محله)
	محدوده درون منزل، بالا بردن دیوارها (حریم خصوصی)	فضاهای عمومی (محله و کل محله- بعلاوه آشنایی همه ساکنان با یکدیگر)

سنجش و واکاوی معیارهای اثرگذار بر مفهوم قلمروپایی در مقیاس منزل مسکونی و فضای

خصوصی و نیمه خصوصی

تمامی افراد ابراز کرده اند که مبحث "محرمیت" برای آنان دارای اهمیت بسیاری می‌باشد و آن را جزئی از فرهنگ و مذهب خود می‌دانند. بنابراین ریشه‌های قلمروپایی شخصی را می‌توان در بنیان‌های فرهنگی و اعتقادی این شهروندان یافت. از این رو در صورتی که منزل فاقد حس محرمیت کافی بوده باشد، اقداماتی را در راستای ارتقا کیفیت محرمیت و حفظ قلمرو شخصی انجام داده اند. براساس نوع اقدامات، یافته‌های حاصل از گفتگو یا ساکنان را می‌توان مطابق جدول (۵) تقسیم نمود:

جدول ۵. اقدامات لازم در جهت ارتقا محرمیت و حفظ قلمرو شخصی ساکنان

حفظ و افزایش محرمیت	تغییرات در ساختار و فضای داخلی خانه	تغییرات فضای خارجی خانه
خانه از اول محرمیت داشته ایجاد حصار بلند و شیشه مات و نصب پرده	دیوار کشی پیرامون فضای سبز تبدیل تراس و حیاط به اتاق بدلیل ساخت بناهای جدید و از بین رفتن حریم شخصی ایجاد راهرو و سلسله مراتب بین درون و بیرون منزل	بالا بردن دیوار تراس از بیرون نصب پرده

همچنین قلمرو افراد در منازل مسکونی نشانگر آن است که اکثر افراد بویژه فرزندان دارای اتاق و قلمرو شخصی هستند و عمدتاً والدین و فرزندان محل استراحت جداگانه و مخصوص به خود را دارند. آشپزخانه عمدتاً به‌عنوان حریم و قلمرو خانم‌ها معرفی شده است، از سویی هال و پذیرایی خانه در مواردی به‌عنوان قلمرو شخصی مرد و در مواردی به‌عنوان قلمرو شخصی خانم‌ها معرفی شده است. هال عمدتاً به‌عنوان محل تماشای تلویزیون، بازی کودکان، پذیرایی از مهمان معرفی شده است، آشپزخانه به عنوان محل آشپزی و خانه‌داری قلمرو زنان معرفی شده است. همچنین چیدمان درونی و ابعاد و نقشه منازل بررسی گردید و تلاش شد تا از گفتگو با ساکنان اصول شکل دهنده به ابعاد و نقشه و چیدمان درونی منزل واکاوی شود. چیدمان منازل را مطابق جدول (۶) دسته‌بندی نمود:

جدول ۶. مفاهیم موثر بر چیدمان درونی منزل مناطق حاشیه نشین از دید ساکنان

الگوی طراحی منزل	زمینه	پیشینه و دلیل الگوی ساخت
مدل خانه‌ها شامل یک هال بزرگ است خانه‌ها به صورت نامنظم ساخته شده‌اند	آداب و رسوم و اعتقادات ساکنان در الگوی طراحی پلان اثرگذار بوده است کمبود فضا و نامنظم بودن	استفاده از معمارهای یکسان در ساخت همه خانه‌ها طراحی خانه با توجه به قرارگیری سوی اقباب و روبه قبله

تلاش شده است در بررسی تاثیر ابعاد خانه بر رفتار قلمروپایی ساکنان، یافته‌ها نشانگر آن است که عمده پاسخ‌ها بیانگر آن است که خانه‌ها کوچک هستند و افراد از ابعاد خانه‌ها راضی نیستند و ابعاد کوچک خانه سبب تاثیر منفی بر رفتار قلمروپایی ساکنان

داشته هست، این افراد معتقدند که خانه کوچک دارای محدودیت در میزان امکانات و گستردگی فضا می‌باشد و می‌تواند زمینه را برای انجام فعالیت‌های روزانه متنوع‌تری همچون تهیه مواد غذایی فراهم نماید برخی افراد نیز بدلیل کوچک بودن منزل برای گسترش حیاط خانه، پیاده رو را فنس‌کشی کرده و آن را به منزل خود اضافه کرده‌اند.

واکاوی قلمرو شخصی افراد در مقیاس خصوصی و مسکونی

در این گام تلاش شده است تا قلمروهای شخصی و عمومی افراد در منزل‌های مسکونی طبقه بندی گردد، یافته‌ها نشانگر آن است که قلمرو شخصی افراد شامل اتاق شخصی، فضای کنار تلویزیون در حال خانه، اتاق خواب خصوصی، بوده است، همچنین در زمان‌هایی آشپزخانه بعنوان قلمرو شخصی خانم برای خلوت شخصی محسوب می‌شود. همچنین فضاهای جمعی شامل هال، آشپزخانه و پذیرایی عمومی می‌باشد. در ادامه مقولات شناسایی شده از فرآیند کدگذاری محوری، براساس مولفه‌های پارادایمی تفکیک شده‌اند تا بتوان بر مبنای این مولفه‌ها مدل کیفی برآمده از مصاحبه‌های عمیق را تبیین نمود. یافته‌ها در جدول (۷) بیان شده است.

جدول ۷. شاخص‌های موثر بر کیفیت محیط کالبدی بر مبنای رفتار قلمروپایی ساکنان

مفاهیم محوری شناسایی شده	نوع مقوله	مقوله هسته‌ای
آداب و رسوم	شرایط علی	کیفیت محیط کالبدی مبتنی بر رفتار قلمروپایی
مباحث فرهنگی و اعتقادی	شرایط علی	
حفظ قلمرو شخصی	راهکار/تعاملی	
حس مالکیت	شرایط پسینی	
حس امنیت	شرایط پسینی	
مفاهیم اقتصادی	شرایط علی	
مفاهیم اجتماعی	شرایط مداخله گر	
اعتماد اجتماعی به همسایگان	شرایط پسینی	
تعاملات اجتماعی و شبکه سازی، گفتگو	شرایط مداخله گر	
ارتباطات اجتماعی با همسایگان	شرایط مداخله گر	
مشارکت اجتماعی در رویدادهای خانوادگی	شرایط پسینی	
طراحی فضاهای عمومی و نیمه عمومی	راهکار/تعاملی	
الگوی طراحی بنا	راهکار/تعاملی	
حفظ سلسله مراتب فضایی	راهکار/تعاملی	

همانطور که نتایج نشان می‌دهد کیفیت محیط کالبدی براساس رفتار قلمروپایی مقوله هسته‌ای و هدف نهایی می‌باشد و نقش معیارهای پیشینی، مداخله گر و پسینی تفکیک شده است.

یافته‌های تحلیلی

در این بخش که بر مبنای روش دلفی و پرسشنامه متخصصین انجام شده است، نتایج حاصل از مصاحبه‌های کیفی و تحلیل محتوای مطالعات نظری، پرسشنامه پژوهش تدوین و بر اساس آزمون‌های آماری SPSS، ارتباط بین مشخصات کالبدی مسکن در سکونتگاه‌های غیر رسمی و رفتار قلمروپایی ساکنین بررسی شده است. سؤال‌های پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت ۵ نقطه‌ای تنظیم شده‌اند. در بخش کمی برای سنجش وزن و اهمیت عوامل موردبررسی، آرای متخصصین در نظر گرفته شده است، چراکه مبتنی بر تجارب پیشین، معمولاً افراد ساکن در این مناطق تمایلی برای پاسخ به پرسشنامه ندارند و نیز یافته‌های به‌دست‌آمده عمدتاً به نتایج مطلوبی منجر نمی‌شود. برای سنجش نظرات متخصصین، پرسشنامه آنلاین طراحی و به متخصصین معماری و شهرسازی و اعضای جامعه صنفی در شهر ایلام ارسال شده است، تعداد افراد فعال در جامعه صنفی معماران و شهرسازان شهر ایلام در حدود ۴۵۰ نفر هست و ۱۰۰ پاسخ جمع‌آوری شده است تا بتوان مبتنی بر آرای این افراد، وزن و اهمیت و میزان اثرگذاری یافته‌های پژوهش سنجش شود. جمع‌آوری داده‌های کمی در فروردین ماه ۱۴۰۱ انجام شده است. برای محاسبه میانگین رتبه و وزن شاخص‌ها از آزمون فریدمن و برای سنجش ارتباط بین مفاهیم از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. شکل (۲) نشانگر ساختار روش‌شناسی پژوهش می‌باشد. در ادامه مبتنی بر آزمون آلفا کرون باخ پایایی داده‌ها بررسی شده است، عدد

به‌دست‌آمده ۰,۸۸۰ است، و سطح بالاتر از ۰,۷ نشانگر پایایی مناسب است (Blend et al., 1997). سپس ابتدا مبتنی بر آزمون فریدمن، نسبت اهمیت هریک از مؤلفه‌های شناسایی‌شده از دیدگاه متخصصین سنجش شده است. آزمون فریدمن برای تجزیه واریانس دوطرفه (برای داده‌های نا پارامتری) از طریق رتبه‌بندی و همچنین مقایسه میانگین رتبه‌بندی گروه‌های مختلف به کار می‌رود (حبیب پور، صفری، ۱۳۹۱:۶۹۴). ابتدا میانگین رتبه بر مبنای هریک از مفاهیم اصلی در جدول (۹) بررسی شده است، معناداری ۰/۰۰۰ نشانگر تفاوت معنادار بین مفاهیم اصلی اثرگذار بر مفهوم پژوهش هست، Chi-Square برابر ۱۸۰/۴۲۴ است.

جدول ۸. میانگین رتبه شاخص‌های موثر بر ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین ایلام براساس رفتار قلمروپایی

میانگین رتبه	شاخص‌ها	میانگین رتبه	شاخص‌ها
19.66	ابعاد مسکن و نیازهای رفتاری مردم	24.55	عوامل طبیعی
33.23	ابعاد مسکن و مسائل اقتصادی	23.65	دسترسی به خدمات و امکانات محله‌ای
22.90	نحوه فعالیت روزمره و شکلگیری ساختار فضایی	24.62	مسائل خویشاوندی
18.27	نقش جنسیت‌ها در ساختار فضایی	23.24	استفاده شخصی از قلمرو عمومی مانند پیاده رو و کوچه
22.45	الگوی رایج مسکن	18.33	جداسازی عرصه خصوصی از محله‌ای
18.44	ساختار فضای داخلی و تعریف قلمروها	22.33	ارتباطات اجتماعی
16.86	جداسازی قلمروها در فضای داخلی	22.82	محرمیت و جنسیت
21.53	محرمیت	16.34	اداب و رسوم، جشن‌ها و اعیاد
13.91	داشتن قلمرو شخصی برای ساکنان	23.96	عادات رفتاری ساکنین
13.79	اعتقادات مذهبی و فرهنگی	12.75	نظم و قانون و اجرای قوانین
17.72	داشتن قلمرو شخصی در محله	23.07	تعاملات فرهنگی بین همسایگان
23.53	الگوی چیدمان عناصر درونی خانه	20.23	سازگاری الگوی کالبدی و فرهنگ مردم
27.97	احساس مالکیت	21.72	فرهنگ و کاربری های موجود
28.20	حس تملک و منافع خواهی	26.81	فرهنگ و ارتباطات اجتماعی
24.67	حوزه فضایی مالکیت	23.23	تعریف فضاهای عمومی و شخصی
33.19	هزینه‌های ساخت مسکن	24.71	فرهنگ غالب و شیوه استفاده از فضای عمومی
33.20	عدم امکان خرید مقرون بصره در مناطق مرکزی	15.38	دسترسی به مسجد و فضاهای معنوی
29.74	ارتقا کیفیت و رشد اقتصادی	24.02	فرهنگ و استفاده از فضاها و امکانات
25.87	دسترسی به فضاهای کاری	31.99	اثر سطح درآمد
30.32	سطح توانمندی اقتصادی خانوار	30.58	ارزش قیمت زمین در محله

مبتنی بر یافته‌های جدول (۹)، عدم امکان خرید مقرون به صرفه در مناطق مرکزی شهر، ارتباط مسکن و مسائل اقتصادی و هزینه‌های ساخت مسکن بیشترین فراوانی و اهمیت را از دیدگاه متخصصین در تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه نشین براساس رفتار قلمرو پایی ساکنین داشته‌اند. همچنین مبتنی بر یافته‌های بدست آمد، اصول زیبایی‌شناسی فضای درونی خانه با میانگین ۱۰/۱۷، نظم و قانون و اجرای قوانین با میانگین ۱۲/۷۵ و تناسب فضای کالبدی با نیازها و خواسته‌های ساکنان با میانگین ۱۳، کمترین میانگین رتبه و اهمیت را در تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین داشته‌اند.

جدول ۹. مفاهیم اصلی اثرگذار بر مفهوم پژوهش

میانگین رتبه	مفاهیم اصلی اثرگذار بر مفهوم پژوهش
۳/۸۴	مکان یابی قلمرو و عرصه عمومی
۳/۵۸	مفاهیم اجتماعی
۳/۱۶	مفاهیم فرهنگی
۵/۲۶	مفاهیم اقتصادی
۳/۳۵	مفاهیم کالبدی
۱/۸۱	مفاهیم ادراکی

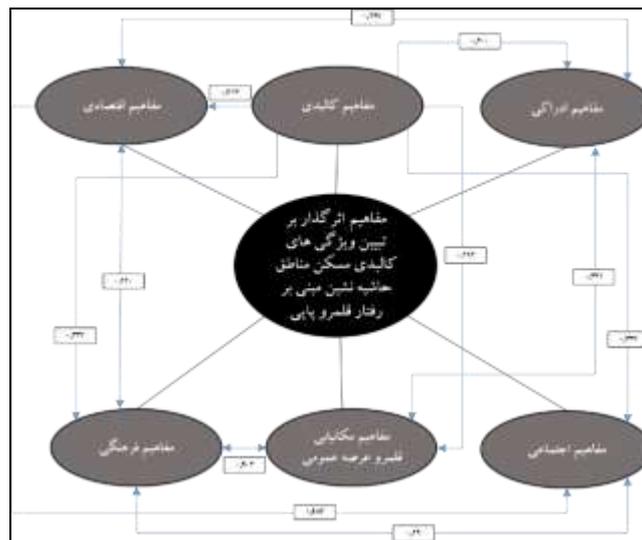
در جدول (۱۱) به منظور سنجش رابطه بین مولفه‌های اثرگذار بر تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین و یافتن ارتباط همبستگی بین مفاهیم از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می‌شود.

جدول ۱۰. مفاهیم اصلی اثرگذار بر مفهوم پژوهش

مفاهیم ادراکی	مفاهیم کالبدی	مفاهیم اقتصادی	مفاهیم فرهنگی	مفاهیم اجتماعی	مکان یابی قلمرو عمومی	مفاهیم اصلی اثرگذار بر مفهوم پژوهش
					۱	مکان یابی قلمرو عمومی
				۱	۰,۰۹۷	مفاهیم اجتماعی
			۱	**۰,۲۹۰	**۰,۴۰۳	مفاهیم فرهنگی
		۱	**۰,۲۲۰	**۰,۴۸۳	۰,۰۲۰	مفاهیم اقتصادی
	۱	**۰,۳۱۳	**۰,۳۳۷	**۰,۳۳۷	**۰,۲۹۶	مفاهیم کالبدی
۱	**۰,۶۰۰	۰,۱۵۰	**۰,۲۹۷	۰,۱۷۹	**۰,۳۳۱	مفاهیم ادراکی

**p<0.01, *p<0.05

مفاهیم کالبدی: از آنجا که این پژوهش با هدف تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه نشین براساس رفتار قلمروپایی ساکنان انجام شده است، در گام اول به سنجش مفاهیم اثرگذار بر مفهوم کالبدی پرداخته می‌شود. مبتنی بر یافته‌های آزمون اسپیرمن، مکان یابی قلمرو و عرصه عمومی دارای ارتباط مستقیم، معنادار و متوسط به میزان $(R=۰/۲۹۶)$ با مفاهیم کالبدی و ویژگی‌های کالبدی مسکن در مناطق حاشیه‌نشین می‌باشد. به این معنا که ماهیت عرصه عمومی همچون ویژگی‌های طبیعی و دسترسی به امکانات بر تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن اثرگذار می‌باشند. همچنین یافته‌ها نشانگر آن است که مفاهیم کالبدی دارای ارتباط مستقیم و معناداری به میزان $(R=۰/۳۳۷)$ با مفاهیم اجتماعی و نیز مفاهیم فرهنگی می‌باشد. به این معنا که الگوی روابط اجتماعی مانند مسائل خویشاوندی و نیز الگوی عادات، آداب‌ورسوم و رویکرد غالب فرهنگی مردم بر شکل‌گیری ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین اثرگذاری مستقیم و دوسویه‌ای دارد به این معنا که توجه به هریک، زمینه ساز ارتقا کیفیت دیگری می‌باشد. همچنین یافته‌ها نشانگر آن است که مفاهیم اقتصادی دارای ارتباط مستقیم، معنادار به میزان $(R=۰/۳۱۳)$ با مفاهیم کالبدی می‌باشد. به این معنا که سطح درآمد، هزینه‌های ساخت مسکن و سایر مفاهیم اقتصادی نقش مهمی در تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه نشین ایفا می‌کنند. شکل (۵) نشانگر ارتباط دوسویه مفاهیم اثرگذار بر تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن با یکدیگر می‌باشد.

شکل ۵. ارتباطات دوسویه مفاهیم اثرگذار بر ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه‌نشین مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین

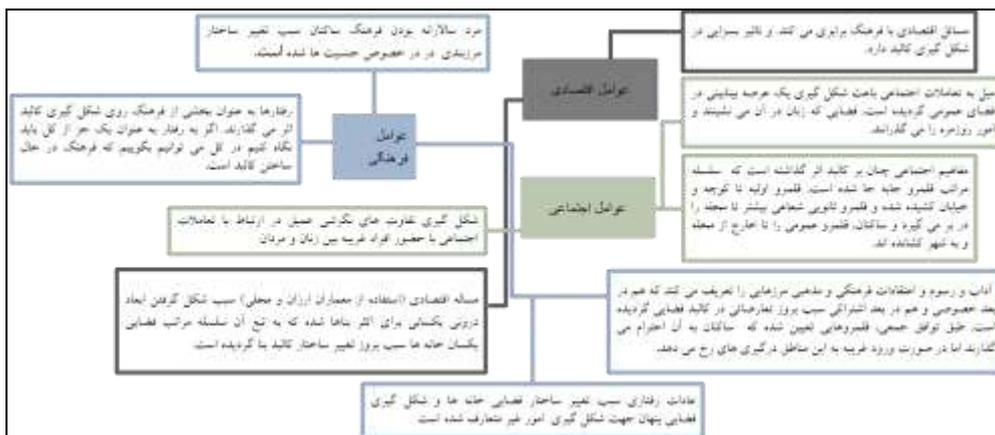
همانطور که نتایج سنجش روابط همسایگی نشان می‌دهد مفاهیم ادراکی و مفاهیم کالبدی بیشترین بار عاملی در این ارتباط دوسویه را دارند، این بدان معناست که مفاهیم ادراکی همچون حریمیت، امنیت نقش مهمی در شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن

در مناطق حاشیه نشین ایفا می‌کنند و معیار ادراکی را می‌توان یکی از معیارهای اصلی شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن در مناطق حاشیه نشین مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنان قلمداد نمود.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش به بررسی و مطالعه عوامل اثرگذار بر تبیین الگوی کالبدی مناطق حاشیه‌نشین مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین در سه محله هدف در شهر ایلام برمبنای چارچوب پیشنهادی مستخرج از مبانی نظری و مصاحبه‌های میدانی پرداخته شد. پس از کدگذاری یافته‌های حاصل از مطالعات و مصاحبه‌های کیفی که منجر به شکل‌گیری چهارچوب مفهومی و شاخص‌های اصلی مورد بررسی در تحقیق شد، به تحلیل و بررسی نتایج حاصل از بررسی پرسشنامه‌ها که توسط متخصصین معماری و شهرسازی ارزیابی و وزن دهی شده بود، پرداخته شد.

مصاحبه‌های عمیق نشانگر آن است که ساکنان بر اساس روحیه منافع خواهی اقدام به تغییرات وسیع در مقیاس فضاهای عمومی و نیمه عمومی کرده‌اند و به علت نبود نظم و قانونمندی، این امر عادی‌سازی شده است. یافته‌های پژوهش نشانگر آن است که چارچوب ادراکی-شناختی ساکنان نقش مهمی در شکل‌گیری ویژگی‌های کالبدی سکونتگاه‌های غیر رسمی ایفا می‌کند. همچنین مبتنی بر یافته‌های به‌دست‌آمده سطح اقتصادی خانوارها، وضعیت اجتماعی همچون نزدیکی به خانوارها و مسائل خویشاوندی نقش مهمی در شکل‌گیری و مکان‌یابی خانه‌ها در این محلات داشته باشد.

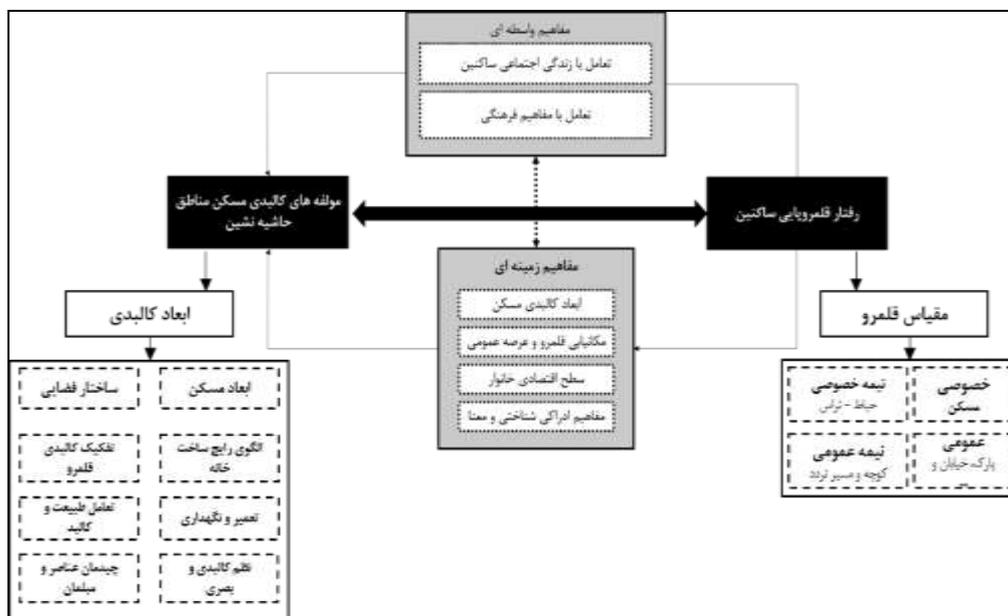

شکل ۶. جمع بندی عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در محلات هدف

قسمت اصلی و بخش اعظم این تحقیق به تحلیل استنباطی داده‌های جمع‌آوری شده و ارائه نتایج آزمون‌های آماری اختصاصی، نشان می‌دهد که مفاهیم اقتصادی، مفاهیم اجتماعی، مفاهیم فرهنگی، مفاهیم کالبدی، مفاهیم ادراکی، مفاهیم مکانیابی قلمرو و عرصه عمومی مهمترین مفاهیم شناسایی شده اثرگذار بر ماهیت پژوهش هستند، در این بین مفهوم اقتصادی بیشترین میانگین رتبه و اهمیت را به خود اختصاص داده است. از سویی بررسی میزان اهمیت و اثرگذاری هریک از معیارهای شناسایی شده نشان می‌دهد که عدم امکان خرید مقرون به صرفه در مناطق مرکزی شهر، ارتباط مسکن و مسائل اقتصادی و هزینه‌های ساخت مسکن بیشترین فراوانی و اهمیت را از دیدگاه متخصصین در تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مناطق حاشیه نشین براساس رفتار قلمرو پای ساکنین داشته‌اند. همچنین مبتنی بر یافته‌های بدست آمده، اصول زیبایی‌شناسی فضای درونی خانه ، نظم و قانون و اجرای قوانین و تناسب فضای کالبدی با نیازها و خواسته‌های ساکنان، کمترین میانگین رتبه و اهمیت را در تبیین ویژگی‌های کالبدی مسکن مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین داشته‌اند. سپس به بررسی ارتباط همبستگی دوسویه این مفاهیم با یکدیگر پرداخته شد که نتایج نشانگر آن است که مفاهیم ادراکی بیشترین میزان ارتباط را با الگوی کالبدی مناطق حاشیه‌نشین ایفا می‌کند.

همچنین نتایج سنجش روابط همبستگی دوسویه نشان می‌دهد مفاهیم ادراکی و مفاهیم کالبدی بیشترین بارعاملی در این ارتباط دوسویه را دارند، این بدان معناست که مفاهیم ادراکی همچون حریمیت، امنیت نقش مهمی در شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن

در سکونتگاه‌های غیر رسمی ایفا می‌کنند. علاوه بر این یافته‌ها نشانگر آن است که فرهنگ، باورها، آداب و رسوم مردم محله نقش مهمی در تعیین ویژگی‌های کالبدی مسکن ایفا می‌کند. چراکه فرهنگ تعریف‌کننده مفهوم حریم و مباحث جنسیتی، باورهای مذهبی و فرهنگی می‌باشد و نقش مهمی در چگونگی شکل‌گیری ویژگی‌های کالبدی مسکن مبتنی بر رفتار قلمروپایی ساکنین دارد. شکل (۷) نشانگر مدل نهایی پژوهش می‌باشد که از مصاحبه‌های کیفی و پرسشنامه‌های کمی نتیجه‌گیری شده است.

شکل ۷. مدل نتیجه‌گیری پژوهش

بر اساس تحقیقات صورت گرفته در پژوهش حاضر پیشنهادها در زیر ارائه شده است:

- شناسایی ویژگی‌های قلمرو پای و بررسی میدانی و مشاهده دقیق ابعاد کالبدی سکونتگاه‌های غیر رسمی، شناسایی الگوی استفاده از فضا، الگوی تعامل با فضا
- ارزیابی و تحلیل ویژگی‌های محیطی منطقه نظیر مکان یابی، اقلیم، جغرافیا، توپوگرافی
- تقویت دسترسی‌ها و زیرساخت‌ها
- توجه به مفاهیم اجتماعی، فرهنگی، قومیت، آداب و رسوم
- طراحی مشارکتی و ساماندهی محیطی کالبدی مبتنی بر ویژگی‌های رفتاری ساکنین

در ارتباط با این پژوهش و موضوع مورد بررسی، پژوهش‌های آتی را می‌توان در چارچوب چندین جنبه مختلف پیشنهاد داد:

- همان‌گونه که در این پژوهش به حیطه معماری و ارتباط ویژگی‌های کالبدی مسکن سکونتگاه‌های غیررسمی و مفهوم قلمروپایی پرداخته شد، می‌توان به ارتباط این مفاهیم و دیدگاه و تجارب زیسته ساکنان از دریچه دیگر زمینه‌ها و به صورت جداگانه پرداخت.
- این پژوهش با بررسی رابطه بین رفتار قلمروپایی ساکنان و طراحی فضاهای عمومی همچون پارک، فضای شهری عمومی می‌تواند به شناخت بهتر از نیازهای ساکنان در این مناطق و طراحی فضاهایی که بیشتر با این نیازها سازگاری دارند، کمک کند.
- بررسی دیگر نواحی کشور و همچنین کشورهای دیگر مبتنی بر اهداف این پژوهش که دارای سکونتگاه‌های غیررسمی هستند، می‌تواند مناسب باشد. همچنین می‌توان به مقایسه یافته‌های این پژوهش و مدل پیشنهادی در شهر ایلام و سایر شهرها پرداخت تا بررسی شود که زمینه‌های فرهنگی هر شهر، تجارب زیسته ساکنان و آداب و رسوم بومی چه میزان در شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن این مناطق اثرگذار هستند.
- و در آخر، می‌توان به بررسی نقش متغیرهای میانجی همچون مدت‌زمان مهاجرت و سکونت در این مناطق، سن، جنسیت، میزان تحصیلات و سایر مؤلفه‌های دموگرافیک پرداخت و نقش این متغیرهای میانجی را در ارتباط بین مؤلفه‌های کالبدی مسکن و رفتار قلمروپایی ساکنین ارزیابی نمود.

منابع

- احمدیان، محمد علی. (۱۳۸۲) حاشیه نشینی ریشه‌ها و راه حل‌ها. اندیشه حوزه، ۹(۴۳)، ۲۹۶-۲۷۶.
<https://lib.isfahan.ir/inventory/113/19450.htm>
- ارجمند، اصغر. (۱۳۵۴). تحلیلی از شاخصهای اجتماعی مسکن در ایران. محیط شناسی، ۵(۵)، ۶۸-۵۳.
- انصاری، مجتبی؛ جمشیدی، سمانه و الماسی فر، نینا. (۱۳۸۹). بررسی حس قلمرو و رفتار قلمروپایی در پارک‌های شهری (مطالعه موردی: پارک ساعی). آرمان شهر، ۳(۴)، ۳۳-۴۸.
https://www.armanshahrjournal.com/article_32640.html
- بمانیان، محمدرضا؛ دهقان، نگار؛ زارع، زهرا و یگانه، منصوره. (۱۴۰۰). تبیین رابطه خوانایی فضا با میزان رفتار قلمروپایی شهروندان در پارک‌های شهری. هویت شهر، ۱۵(۴۸)، ۲۰-۵.
[doi:10.30495/hoviatshahr.2021.17426](https://doi.org/10.30495/hoviatshahr.2021.17426)
- حاتمی‌نژاد، حسین و راستی، عمران. (۱۳۸۴). عدالت اجتماعی و عدالت فضایی؛ بررسی و مقایسه نظریات جان رالز و دیوید هاروی. سرزمین، ۳(۹)، ۵۲-۴۰.
<https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/823778>
- حیدری، رقیه؛ علی‌اکبری، اسماعیل و پوراحمد، احمد. (۱۴۰۱). سنجش پراکنده رویی شهری در پوشش فضایی شهر رشت. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۷(۴)، ۹۶۱-۹۷۶.
[doi: 20.1001.1.25385968.1401.17.4.8.4](https://doi.org/10.1001.1.25385968.1401.17.4.8.4)
- حیدریان، شیدا و رحیمی، محمود. (۱۳۹۶). تدوین و سنجش معیارهای مداخله یکپارچه در ساماندهی سکونتگاههای غیررسمی با رویکرد حکمروایی شهری (نمونه موردی: ناحیه نایسر شهر سنندج). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۲(۴)، ۹۱۵-۹۳۳.
<https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1030577>
- خوردندی، آتنا؛ ارسطو، بهروز و صناعی، رضا. (۱۳۹۸). بررسی شاخص‌های کالبدی مسکن در توسعه سکونتگاه‌های شهری با استفاده از سیستم اطلاعات مکانی (مطالعه موردی شهر سمنان). کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور در برنامه‌ریزی، ۱۰(۳)، ۶۹-۵۳.
<https://sanad.iau.ir/Journal/gisrs/Article/934720/FullText>
- رضایی، آزاده؛ پورزرگر، محمدرضا و شالی امینی، وحید. (۱۴۰۲). امکان سنجی قلمروپایی در مسکن معاصر به جهت خلوت‌گزینی ساکنین (محدوده مطالعاتی: آپارتمان‌های مسکونی کوتاه مرتبه در شهر تهران). معماری و شهرسازی پایدار، ۱۱(۱)، ۱۵۸-۱۴۵.
<https://doi.org/10.22061/jsaud.2023.9335.2091>
- رضایی، محمد رضا و کمانداری، محسن. (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر کرمان (نمونه مورد مطالعه: محلات سیدی و امام حسن). برنامه‌ریزی فضایی، ۴(۴)، ۱۹۶-۱۷۹.
[doi: 20.1001.1.22287485.1393.4.4.9.9](https://doi.org/10.1001.1.22287485.1393.4.4.9.9)
- رضائی، میثم؛ بلاغی، رسول؛ شمس‌الدینی، علی؛ شاعر، فاطمه و ماندنی، سعید. (۱۳۹۵). ارزیابی و تحلیل ابعاد اجتماعی حاشیه‌نشینی در کالشهرها (مطالعه موردی: محلات حاشیه‌نشین شهر شیراز). سرزمین، ۱۳(۵۲)، ۷۵-۵۷.
<https://sanad.iau.ir/ar/Article/822621>
- روستا، مجید و پالیزبان، سیاوش. (۱۳۸۸). تحلیل شاخص‌های کیفی اقتصادی - اجتماعی مبتنی بر مطالعات و مشاهدات میدانی در راستای شناسایی محلات غیررسمی. هفت شهر، ۲(۲۹ و ۳۰)، ۴۰-۲۹.
https://haftshahrjournal.udrc.ir/article_9808.html
- زیاری، کرامت‌الله و دهقان، مهدی. (۱۳۸۲). بررسی وضعیت مسکن و برنامه‌ریزی آن در شهر یزد. صفحه، ۱۳(۱)، ۷۵-۶۳.
https://soffeh.sbu.ac.ir/article_99910.html
- زیاری، کرامت‌الله و زرافشان، عطاالله. (۱۳۸۵). بررسی تغییرات کمی و کیفی مسکن در شهر مراغه و پیش‌بینی مسکن مورد نیاز تا سال ۱۴۰۲. مجله جغرافیا و توسعه، ۴(۸)، ۸۵-۱۰۶.
[doi: 10.22111/gdij.2006.3787](https://doi.org/10.22111/gdij.2006.3787)
- سلاورزی‌زاده، محمد؛ شیخی، حجت و حاتمی، شهین. (۱۴۰۰). شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی موثر بر توسعه مسکن اجتماعی با تاکید بر آینده نگاری (مورد شناسی: شهر ایلام). جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۱۱(۳۹)، ۱۷۶-۱۵۷.
[doi: 10.22111/gaij.2021.6396](https://doi.org/10.22111/gaij.2021.6396)
- ستارزاده، داوود. (۱۳۸۸). شاخص‌های مسکن در استان سیستان و بلوچستان. چشم‌انداز زاگرس، ۱(۱)، ۱۰۰-۵۸.
- شفیعی، سعید. (۱۳۹۳). طراحی مجتمع مسکونی در رشت تأملی پیرامون انطباق قلمرو ذهنی و عینی در مجتمع‌های مسکونی. دانشگاه گیلان، دانشکده معماری و هنر.
- لاله‌پور، منیژه، و کرباسی فروش، پوران. (۱۳۹۶). تبیین دلایل نهادی - مدیریتی در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی در ایران. آمایش محیط، ۱۰(۳۶)، ۱۵۷-۱۹۱.
<https://sanad.iau.ir/Journal/ebtp/Article/986376>
- لطفی، حیدر؛ میرزایی، مینو؛ عدالتخواه، فرداد و وزیرپور، شب‌بو. (۱۳۸۹). بحران حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیررسمی در مدیریت کلان شهرها و رهیافت‌های جهانی. نگرش‌های نو جغرافیایی انسانی، ۲(۲)، ۱۴۵-۱۳۵.
<https://lib.dlim.ir/dL/search/default.aspx?Term=2191&Field=0&DTC=152>
- مستقیم، بهروز. (۱۳۹۲). طراحی مجتمع مسکونی با رویکرد بر خلوت و قلمروپایی. رساله دکتری رشته معماری به راهنمایی محمدرضا فاروقی و حمزه غلامعلی‌زاده، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان.

- نجفی، مرتضی؛ سید علیپور، سید خلیل و نوایی، حسین. (۱۳۹۹). مکان‌گزینی مراکز انتظامی در نواحی حاشیه‌نشین (مطالعه موردی: شهر بومهن). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۵(۴)، ۱۲۰۵-۱۲۲۲. <https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031584>
- Altman, I. & Chemers, M. (1980). *Culture and Environment*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Altman, I. (1975). *The Environment and social Behavior: Privacy, Personal Space. Territory, Crowding*, Brooks/Clos.
- Ardrey, R. (1966). *The Territorial Imperative*. New York: Atheneum. Dubos, R. (1965). *Man Adapting*. New Haven: Yale University Press.
- Dewata, K. O., Agusintadewi, N. K., & Prajnowrdhi, T. A. (2023). *Territoriality characteristics in housing of Kampung Bugis, Buleleng Regency, Bali*. *ASTONJADRO*, 12(1), 110-116. doi: 10.32832/astonjadro.v12i1.7909
- Dubos, R. (1965). *Man Adapting*. New Haven: Yale University Press.
- Dwyer, D.C. (1970). *City in the third world*. London: Macmillan.
- Goffman, E. (1963). *Behavior in Public Spaces*. New York: Free Press.
- Gruber, D., et al. (2005). *Living and Working in Slums of Mumbai*. Internet-Fassung, April, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg.
- Habibi, M., & Ahari, Z. (2004). *Study qualitative aspects of housing in Iran*.
- Hall, et al. (1995). *Towards a general urban theory*, in Brotchie, M. Batty, E. Blakely, P. Hall and P. Newman, eds. *Cities in Completion*. Melbourne: Longman Australia.
- Huang, J., Mori, S., & Nomura, R. (2019). Territorial Cognition, Behavior, and Space of Residents: A Comparative Study of Territoriality between Open and Gated Housing Blocks; a Case Study of Changchun, China. *Sustainability*, 11(8), 2332. <https://doi.org/10.3390/su11082332>
- Sommer, R. (1969). *Personal Space: The Behavioral Basis of Design*. Englewood Cliffs. N.J: Prentice-Hall.
- Syahriyah, D. R. (2021, May). *Relations Between Pro-Environmental Behavior and The Physical Characteristics of Vertical Housing*. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 764, No. 1, p. 012020). IOP Publishing.
- UN-Habitat (2013). *The State of the World Cities Report*. Prosperity of Cities, pp 149.
- Ziyari, K. A., & Dehghan, M. (2003). Study of Housing Status and Planning in the City of Yazd. *Soffeh*, 13(1), 63-75. https://soffeh.sbu.ac.ir/article_99910.html
- Ziari, K., & Zar-Afshan, A. A. (2006). Housing Quantitative and Qualitative Changes in the Mirage City and its Housing Prediction to 2124 (A. D). *Geography and Development*, 4(8), 85-106. doi:10.22111/gdij.2006.3787

References

- Ahmadian, M. A. (2003). Marginalization, roots, and solutions. *Andisheh va Raftar*, 9(43), 276-296. <https://lib.isfahan.ir/inventory/113/19450.htm> [In Persian]
- Altman, I. & Chemers, M. (1980). *Culture and Environment*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Altman, I. (1975). *The Environment and social Behavior: Privacy, Personal Space. Territory, Crowding*, Brooks/Clos.
- Ansari, M., Jamshidi, S., & Almasifar, N. (2010). Investigating the sense of territoriality and territorial behavior in urban parks. (A case study of Saei Park). *Arman-e-Shahr*, 3(4), 33-48. https://www.armanshahrjournal.com/article_32640.html [In Persian]
- Ardrey, R. (1966). *The Territorial Imperative*. New York: Atheneum. Dubos, R. (1965). *Man Adapting*. New Haven: Yale University Press.
- Arjomandnia, A. (1975). Analysis of housing indicators in Iran. *Journal of Environmental Studies*, 5(5), 53-68. [In Persian]
- Bamania, M. R., Dehghan, N., Zare, Z., & Yaghaneh, M. (2021). Explaining the relationship between space legibility and the level of territorial behavior of citizens in urban parks. *Identity in the City*, 15(48), 5-20. doi:10.30495/hoviatshahr.2021.17426 [In Persian]
- Behzad nasab, J. (1994). *Housing the Village in Iran*, in *Iran Proceedings of the Seminar on Housing Development*. Department of Housing and Urban Development, Tehran. [In Persian]
- Dewata, K. O., Agusintadewi, N. K., & Prajnowrdhi, T. A. (2023). *Territoriality characteristics in housing of Kampung Bugis, Buleleng Regency, Bali*. *ASTONJADRO*, 12(1), 110-116. doi: 10.32832/astonjadro.v12i1.7909
- Dubos, R. (1965). *Man Adapting*. New Haven: Yale University Press.

- Dwyer, D.C. (1970). *City in the third world*. London: Macmillan.
- Flood, J. (1997). *Urban and housing indicators*. *Urban Studies*, 34(10), 1635-1665.
- Goffman, E. (1963). *Behavior in Public Spaces*. New York: Free Press.
- Gruber, D., et al (2005). *Living and Working in Slums of Mumbai*. Internet-Fassung, April, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg.
- Habibi, M., & Ahari, Z. (2004). Study qualitative aspects of housing in Iran.
- Hall, E.T. (1995). *Towards a general urban theory*, in Brotchie. M.Batty, E. Blakely, P. Hall and P. Newman, eds. *Cities in Completion*. Melbourne: Longman Australia.
- Hataminezhad, H., & Rasti, O. (2006). Social Justice and Spatiale equity; An investigation and theoretical comparing of John Rowls and David Harvey. *Territory*, 3(9), 40-52.
<https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/823778> [In Persian]
- Heidary, R., Aliakbari, E., Pourahmad, A. (2023). A Measurement of Urban Sprawl in Spatial Dynamics of Rasht. *Studies of Human Settlements Planning*, 17(4), 961-976.
[dor: 20.1001.1.25385968.1401.17.4.8.4](https://doi.org/10.1001.1.25385968.1401.17.4.8.4) [In Persian]
- Haidareyan, Sh., & Rahimi, M. (2018). Assessing Criteria for Integrated Intervention in Planning Informal Settlements using Urban Governance Approach (Case Study: Naysar District in Sanandaj). *Studies of Human Settlements Planning*, 12(4), 915-933.
<https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1030577> [In Persian]
- Huang, J., Mori, S., & Nomura, R. (2019). Territorial Cognition, Behavior, and Space of Residents: A Comparative Study of Territoriality between Open and Gated Housing Blocks; a Case Study of Changchun, China. *Sustainability*, 11(8), 2332. <https://doi.org/10.3390/su11082332>
- Khorsandi, A., Aristotle, B., & Sanaei, R. (2019). Investigating the physical indicators of housing in urban settlements using GIS (Case study: Semnan city). *Journal of Applied GIS and Remote Sensing in Urban Planning*, 10(3), 53-69. <https://sanad.iau.ir/Journal/gisrs/Article/934720/FullText> [In Persian]
- Lalipour, M., & Karbasi Froush, P. (2017). Explaining institutional and managerial reasons for the formation of informal settlements in Iran. *Amayesh-e-Mahya*, 10(36), 157-191.
<https://sanad.iau.ir/Journal/ebtp/Article/986376> [In Persian]
- Latifi, H., Mirzaei, M., Adalatkhoghah, F., & Vazirpour, S. B. (2010). Marginalization crisis and informal settlements in the management of metropolises and global approaches. *Journal of Human Geography Research*, 2(2), 135-145. <https://lib.dlim.ir/dL/search/default.aspx?Term=2191&Field=0&DTC=152> [In Persian]
- Mostaghimi, B. (2013). *Designing a residential complex with an approach to privacy and territoriality*. Doctoral dissertation, University of Guilan, Faculty of Architecture and Art. [In Persian]
- Najafi, M., Seyyed Alipour, S.Kh., & Navaii, H. (2017). Site Selection Police Stations in the Marginal Settlements (Case Study: Bumehen City). *Journal of Studies of Human Settlements Planning* 15(4), 1205-1222. <https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031584> [In Persian]
- Rezaei, A., & Pourzargar, M. R. (2023). Feasibility of territoriality in contemporary housing for residents' privacy. *Sustainable Architecture and Urbanism*, 11(1), 145-158.
<https://doi.org/10.22061/jsaud.2023.9335.2091> [In Persian]
- Rezaei, M. R., & Kemandari, M. (2014). Investigating the causes of marginalization in Kerman city: A case study of Seyedi and Imam Hassan neighborhoods. *Spatial Planning*, 4(4), 179-196.
[dor: 20.1001.1.22287485.1393.4.4.9.9](https://doi.org/10.1001.1.22287485.1393.4.4.9.9) [In Persian]
- Rezaei, M., Balaghi, R., Shamsoddini, A., Shaer, F., & Mandani, S. (2016). Evaluation and analysis of social dimensions of marginalization in slums (Case study: Shiraz's Shahrak-e-Hashieh). *Journal of Geographical Land*, 13(52), 57-75. <https://sanad.iau.ir/ar/Article/822621> [In Persian]
- Rosta, M., & Palizban, S. (2009). Analysis of qualitative economic and social indicators based on field studies and observations to identify informal neighborhoods. *Haft-Shahr*, 2(29-30), 29-40.
https://haftshahrjournal.udrc.ir/article_9808.html [In Persian]
- Salavrizadeh, M., Sheikhi, H., & Hatami, S. (2021). Identifying and analyzing key factors affecting the development of social housing with an emphasis on future studies (Case study: Ilam city). *Geography and Regional Planning*, 11(39), 157-176. [doi: 10.22111/gajj.2021.6396](https://doi.org/10.22111/gajj.2021.6396) [In Persian]
- Sattarzadeh, D. (2009). Indicators Survey of Housing in the Province of Sistan and Baluchestan. *Landscape of Zagros*, 1(1), 58-100. [In Persian]
- Shafiei, S. (2014). *Designing a residential complex in Rasht with a focus on adapting mental and physical territories in residential complexes*. University of Guilan. Faculty of Architecture and Art. [In Persian]

- Sommer, R. (1969). *Personal Space: The Behavioral Basis of Design*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- UN-Habitat (2013). *The State of the World Cities Report*. Prosperity of Cities, pp 149.
- Ziyari, K. A., & Dehghan, M. (2003). Study of Housing Status and Planning in the City of Yazd. *Soffeh*, 13(1), 63-75. https://soffeh.sbu.ac.ir/article_99910.html [In Persian]
- Ziari, K., & Zar-Afshan, A. A. (2006). Housing Quantitative and Qualitative Changes in the Mirage City and its Housing Prediction to 2124 (A. D). *Geography and Development*, 4(8), 85-106. [doi:10.22111/gdij.2006.3787](https://doi.org/10.22111/gdij.2006.3787) [In Persian]